

Dr Ljubo PAVIĆEVIĆ
Poljoprivredni institut - Titograd

KRATAK OSVRT NA KULTURU KROMPIRA U CRNOJ GORI

Krompir je biljka koja za našu zemlju, a posebno za brdsko-planinske rejone, ima veliki privredni značaj. Prostrani sistem Dinarida i njihovih ogranaka predstavljaju jedinstvenu geografsko-ekološku oblast, sa izuzetno povoljnim uslovima za gajenje ove biljke, u kojoj ona ima punu i stabilnu vegetacionu periodu, koja omogućava gajenje ranih, poluranih i kasnih odlika i sorata, ne samo za ishranu nego i za sjeme. Prije svega se ova brdsko-planinska oblast karakteriše dovoljno vlažnom i hladnom klimom tokom vegetacije, koja obezbjeđuje neprekidan razvoj zdravog kvalitetnog krompira, po čemu je ona veoma bliska najpoznatijim i najrenomiranijim, prilično ograničenim oblastima u svijetu, za proizvodnju krompira za sjeme. Pored toga su strukturna, laka i ocjedna zemljišta ove oblasti, sa još nedovoljno razvijenim i izraženim fiziografskim svojstvima, takođe veoma pogodna za kulturu krompira - kako za ishranu tako i za sjeme. Zbog svega toga, krompir je svojim dolaskom ovamo našao veoma povoljne prirodne uslove za gajenje i proizvodnju.

Iako je stanovnicima ove oblasti, do nedavno, bilo glavno zanimanje „ratovanje i stočarenje” - kako kaže Vuk Karadžić, oni su se, prirodno, morali baviti i zemljoradnjom. Izgleda da su im dugo vremena glavne ratarske biljke bile ječam, pšenica, ovas i raž, a zatim proso, sočivo, kupus, lan i konoplja. Kukuruz i krompir su ovamo doneseni i uvedeni u proizvodnju znatno kasnije.

Krompir je u Crnu Goru dospio i uveden u proizvodnju gotovo trista godina nakon prenosa njegovog sjemena iz Južne Amerike - tek krajem XVIII vijeka, još dok je bio malo poznat ili sasvim nepoznat u ostalim balkanskim i podunavskim zemljama. Sjeme ove biljke ovamo je najprije donio Petar I Petrović Njegoš, po svemu sudeći u februaru 1786. godine. Te godine je Vladika Petar, prilikom povratka iz Rusije, preko Poljske i Austrije, nabavio u Trstu „dvije kašete krtole”, ponio ih sobom, preko mora i Kotora na Cetinje, i iste godine na proljeće dao da se to sjeme posadi u vrtu Cetinjskog manastira. Narodu je kazivao kako je to sjeme dobio iz Rusije („ruska krtola”) da bi i time što više Crnogorce vezao za (pravoslavnu) Rusiju. Svoje ljude, koji su se brinuli o manastirskom vrtu, naučio je kako se ova nova biljka sadi, njeguje i čuva, a kad je usjev odras-

tao i formirao krtole, postavio je pored njega stražu, kao da pazi da ga ko ne bi čupao i krao, a straži je napomenuo, da ako bi ko i došao noću, da čupa i krade - da se ona pravi kao da to ne primjećuje, i da ga u kradi ne ometa.

Pored toga je te i nekoliko narednih godina sistematski širio sjeme te Crnogorcima do tada sasvim nepoznate biljke i pri tome podučavao ljude kad i kako da je sade, njeguju, vade, spremaju i čuvaju, i kako da krtole pripremaju i koriste za hranu.

Kako se krompir iz Cetinjskog polja - vrta Cetinjskog manastira, i za koje vrijeme, proširio i po ostalom dijelu Katunske nahije i cijele Crne Gore i Brda, nemamo dovoljno vjerodostojnih podataka. Prema do nedavno očuvanim porodičnim tradicijama, Vladika je pokazivao usjev krompira u manastirskom vrtu glavarima i drugim crnogorcima i davao im u jesen po nekoliko krtola da nose svojim kućama i sade, pod obavezom da od svoga sjemena daju dio susjedima i prijateljima i time šire sjeme ove biljke u susjedna sela i plemena. Kazivali su nam u Markovini kako je Vladika Petar dao Šaju Markišinu s Velestova 8 krtola i rekao mu: „Nosi Šajo ove 8 krtola i 6 posadi u Velestovo, a 2 daj da se posade u Markovinu. Takode su nam kazivali na Meoca Čevska da je, prema sjećanju popa Nikole Nikolića, u svoje vrijeme Vladika dao jednom Čevljaninu 8 krtola sa naredbom i upustvom da ih posadi u Čevo.

Uvidajući sve više osobitu korist od gajenja ove nove biljke, grabio je da nabavi njeno sjeme brat od brata, susjed od susjeda i prijatelj od prijatelja, i sadio ga na svom imanju za potrebe svoje porodice. Na taj način se je u doba vladavine Petra I i Petra II Petrovića - Njegoša, tokom prve polovine XIX vijeka, proširila i počela gajiti ova biljka po svoj Crnoj Gori i susjednim oblastima, sve do najzabačenijih planinskih naselja i njihovih katuništa.

Uvođenje krompira u proizvodnju po Crnoj Gori dovelo je do znatnog poboljšanja privrednog i poljoprivrednog života njenog stanovništva, a posebno za ishranu u domaćinstvima, pa je prihvaćen u znatnoj mjeri kao spasonosna univerzalna hrana za svako domaćinstvo. Stoga je za relativno kratko vrijeme izbio na prvo mjesto ratarskog bilja, kako po površinama na kojima se gajio, tako i po značaju za ishranu.

Prema K v a k a n u (1951.), krompir se u to vrijeme uvodi u proizvodnju i u neke druge naše oblasti. U Hrvatsku su ga najprije donijeli graničarski vojnici 1779. i 1780., pri povratku sa bojnih polja srednje Evrope, „a seljaci - kolonisti iz Virtenberga i Saske, prema Đ. R a d i ć u, prenijeli su ga u Banat 1759., odakle je nešto kasnije mogao biti prenesen i u Srbiju. Prije toga već je bio, prema K v a k a n u (1951.), uveden u proizvodnju zemalja Zapadne i Srednje Evrope, posebno preko Španije, u kojima je takode dočekan kao spasonosna biljka, koja je nadoknadila loše

žetve strnih žita, pretežno gajenih u monokulturi i spasila od gladi mnogo stanovništvo nekih zemalja u kojima je do tada glad harala.

Krompir je u Crnoj Gori i susjednim oblastima našao manje-više veoma povoljne geografsko-ekološke prilike za proizvodnju. Može se gajiti i gaji se bezmalo na svim zemljištima i položajima različitih rejonu i podrejonu, od obala mora do samog podnožja najviših planina, čak na oko 1500 m n.v., iako je klima ove oblasti sasvim neujednačena - od humidne (tople primorske) do, povremeno, tokom ljeta suve i žarke u dolinama rijeka, brdsko-planinske, takode humidne, duž planinskog vijenca (Rumija-Lovćen-Orjen) u neposrednom zaleđu mora, i do gotovo prave kontinentalne u rejonima sjeveroistočne Crne Gore.

Zemljišta ove oblasti su takode veoma neujednačena. Njihove zajedničke odlike na prostranoj hercegovačko-crnogorskoj visoravni, koju J. Cvijić je svrstala u oblast izraženog holokarsta, sa veoma razvijenim svojstvenim oblicima reljefa zatvorenih udubljenja - vrtača, dolova, uvala i kraških polja, različitih oblika i dimenzija, su prije svega njihova izrazita razbacanost bez reda i kontinuiteta, sitne plitke parcele i dugi procesi stvaranja, a brzi spiranja, odnošenja i poniranja kroz propustljive terene u podzemlje.

Prema dosadašnjim nesistematskim i nedovoljnim proučavanjima, preovlađuju zemljišta sa neizraženim fiziografskim svojstvima, u skladu sa tipskim procesima njihove pedogeneze i evolucije. Označavaju se kao nerazvijena ili atipska zemljišta, među kojima preovlađuju eluvijalna skeletna, deluvijalna, aluvijalna i antropogena - nastala u različitim oblicima, već prema uticaju dominantnih procesa u toku njihove geneze i evolucije. Jedna od njih prevlađuju na jednom, druga na drugim matičnim osnovama i položajima. Eluvijalna skeletna dominiraju na kršu, mahom na mjestu ili blizu mjesta njihova nastanka, fizičkim raspadanjem stijena; deluvijalna su obrazovana na blagim nagibima i podnožjima obronaka brda i planina; aluvijalna na susjednim terenima duž vodotoka, na kojima talože različite supstrate, dok su antropogena zemljišta, trajnom primjenom agrotehničkih i drugih mjera popravke, toliko izmijenjena da se danas, po građi profila, više ne može suditi o njihovoj genezi, niti procesima stvaranja i fiziografskim osobinama.

Vjekovima je i sam čovjek bio prinuđen da sopstvenim naporima stvara i održava zemljišta na kršu, radi svoga gologa opstanka. Sjekao je i krčio šumu, razoravao livade i pašnjake, lomio i izbacivao kamenje, pravio terase i gradio podzide i prilaze, kako bi stvorio i koristio makar i malo parče oranice.

Na svim tim i drugim zemljištima gajio se, pored drugog ratarskog

bilja, i krompir, sve od doba njegovog donošenja ovamo i uvođenja u proizvodnju, iako za gajenje te biljke odgovaraju najviše strukturalna plodna antropogena zemljišta ili planinske crnice - „buavice.”

— — —

Nemamo podataka o tome kojoj odlici je pripadalo prvo sjeme krompira doneseno ovamo 1786.; niti pak njegova druga sjemena, donesena naknadno, tokom dugog perioda njegovog gajenja od tada pa gotovo sve do našeg poslijeratnog razdoblja. Međutim, znamo da se trajnim gajenjem, u različitim rejonima i mikrorejonima ove i susjednih oblasti, krompir izdiferencirao manje ili više u rane, srednje rane i kasne odlike. Rane su se gajile u Primorju i dolinama rijeka jadranskog sliva, srednje rane na stranama i brdima do 600-700 m n.v. i kasne na višim položajima brda i planina.

Našim proučavanjima pedesetih godina, u oblasti Stare Crne Gore, ustanovili smo 8 odlika krompira, koje su proizvođači nazivali: pitomi ili ruski krompir, rani bijeli, rani žuti, bijeli kasni, žuti kasni, talijanski, naški krompir i švabica. Jedne su gajene na neznatnim, a druge na većim površinama, u više rejonu i podrejonu. U rane su spadale: pitomi ili rani ruski krompir, rani bijeli i rani žuti, a u kasne: bijeli kasni, žuti kasni, talijanski, naški i švabica. Jedino smo ustanovili da je švabica bila stara njemačka sorta *Woltmann*, koja se ovamo počela gajiti tokom austrijske okupacije za vrijeme Prvog svjetskog rata.

Sve su te sorte i odlike gajene mahom uz primjenu nedovoljne i oskudne agrotehnike. Sadene su u različito doba - od početka marta do kraja maja - zavisno od osobina sorte, odlike, nadmorske visine, ekspozicije terena, osobina zemljišta i vremenskih prilika u vrijeme sadenja. Nastojalo se, pri tome, da se što duže koristi proljećnja vlaga zemljišta, ali i da se izbjegne izmrzavanje mladih biljaka od zimskih i ranih proljećnih mrazeva. Razumije se da se stoga u nizinama i oko stalnih ljudskih naselja sadio ranije, a na planinama i u katuništima kasnije. U nizinama se gaji i u plodoredu, a u planinama u monokulturi, uz obilno dubrenje stajskim dubri-
vom ili torenjem. Zemljište za sadnju se priprema oranjem dva puta, u proljeće na dubini od 15-18 cm. Odabiranju sjemena se poklanja znatna pažnja. Posebno se sortira, prosuši i sprema. Sadi se mahom u kriškama, ručno, u kućice ili u brazde. Gotovo sva se njega usjeva sastoji u ručnom prašenju i ogrtanju. Zrio usjev se vadi pretežno u jesen po lijepom vremenu, kada se na samoj njivi sprema u trapove na ocjednom mjestu, gdje ostaje sve do sadnje. Prinosi su mahom niski - od 50-250 mc/ha (Lj. P a v i ć e v i ć, 1959.).

Krompir je u Crnoj Gori trajno poljska kultura, a tek u novije vrijeme u Primorju i u neposrednoj okolini većih gradova i baštenska. Njego-

vom unapređivanju se ni do danas ne pridaje odgovarajuća pažnja, i pored toga što Poljoprivredni institut u Titogradu već godinama ispituje u sortnim mikro i makro ogledima u brdsko-planinskoj oblasti - od Lovćena do Pljevalja i Plava, a u novije vrijeme i na Grahovu, brojne visokorodne sorte, mahom holandskog, njemačkog i češkog, a u novije vrijeme i domaćeg porijekla. Pored toga, se određenim povremenim mjerama, posebno nabavkom kvalitetnog sjemena i stručnim savjetima u proizvodnji o primjeni intenzivne savremene agrotehnike i o zaštiti, utiče na njegovo unapređivanje, posebno u blizini oglednih polja - na Lovćenu, na Krnovu kod Nikšića, na Jezerima i nekim drugim mjestima. Takav rad je bio glavni oblik unapređivanja ove kulture u navedenim rejonima gajenja.

Pored uporednih mikroogleda sa visokorodnim i kvalitetnim sortama, vođeni su 1979. i 1980. u znatnom dijelu brdsko-planinske oblasti Crne Gore proizvodno-demonstrativni ogledi sa sortom Ostara, radi proučavanja mogućnosti povećavanja proizvodnje, gajenjem jedne tako kvalitetne visokorodne sorte u optimalnim uslovima proizvodnje, a uz primjenu intenzivne savremene agrotehnike. Elitno sjeme ispitivane sorte nabavljeno je od Stanice za unapređenje krompira iz Nevesinja.

Pripreme za izvođenje ogleda obavljane su blagovremeno i temeljito. Posebno su predviđani postupci, radnje i mjere agrotehnike i zaštite i utvrđivani odgovarajući termini za postavljanje, izvođenje i praćenje ogleda. O tome su blagovremeno upoznati nadležni organi i tijela, koja te ogledne prate, a posebno savjetodavne službe za unapređivanje poljoprivredne proizvodnje u opštinama. Odabrani su ugledni proizvođači u svakoj opštini, određene parcele za ogledne, izvršena odgovarajuća analiza zemljišta, data potrebna uputstva, a uz to i sačinjeni ugovori sa savjetodavnim službama opština i sa proizvođačima. Nakon toga se pristupalo izvođenju ogleda. Tokom vegetacije praćen je razvoj usjeva na oglednim poljima i odgovarajuće fenološke pojave na biljkama.

Pored ispitivane sorte, uz primjenu poboljšane agrotehnike, sadena je na jednakoj površini iste njive i domaća sorta ili odlika, gajena uz primjenu uobičajene oskudne agrotehnike, kako bi se uočila prednost ispitivane visokorodne sorte, uz primjenu poboljšane agrotehnike, nad domaćim sortama i odlikama, gajenim uz primjenu uobičajene oskudne agrotehnike, što bi djelovalo propagandno na proizvođače u ispitivanim rejonima.

Sudeći na osnovu rezultata dvogodišnjih ispitivanja sorte Ostara, može se kazati da je ona rodila veoma dobro, iako neujednačeno po godinama i u mreži ogleda. Na svim položajima i zemljištima rodila je znatno bolje od kontrolnih sorata i odlika, kao što to pokazuje tabele 1 i 2. U svim ogledima rod je bio preko 300 mc/ha, a u nekim i preko 400 ili čak i 500 mc/ha. To je odista do tada bio neslućeni rod krompira u ovoj oblasti. Proizvođači su ogledima tokom vegetacije, poklanjali svu odgovarajuću

pažnju i gotovo bez izuzetka primjenjivali preporučenu agrotehniku i zaštitu. Ispitivana sorta odgovara im ne samo rodnošću i kvalitetom, nego i otpornošću prema nepovoljnim ekološkim i drugim faktorima spoljne sredine, kao i prema gljivičnim oboljenjima u spremištima. Čuva se bolje nego do sada gajene sorte, što je veoma značajno.

Radi svega kratko izloženog, proizvođači su bili veoma zadovoljni gajenjem sorte Ostara pa žele da je i dalje gaje i šire kod proizvođača susjednih naselja, koji sa svoje strane zato pokazuju posebno interesovanje. Ne možemo kazati određeno koliko je proizvođača nabavilo sjeme ove sorte, ali možemo to da se njihov broj širio iz godine u godinu, a on se širi i dalje. Same savjetodavne službe opština na čijoj su teritoriji ogledi vođeni, potstaknute rodnom ove sorte na ispitivanim parcelama, nabavili su 1980., 1981. i 1982. godine, za potrebe proizvođača svojih opština, preko 30 vagona krompira za sjeme od Stanice za krompir iz Nevesinja, odakle je i sjeme za ogled nabavljeno. Sama savjetodavna služba opštine Nikšić nabavila je za tu svrhu 1982. godine 18 vagona sjemena ove sorte. Sve to ukazuje na značaj proizvodno-demonstrativnih ogleda sa ispitivanom sortom.

Ovi i drugi uporedni i demonstrativno-proizvodni ogledi sa ispitivanim sortama bili su u centru pažnje proizvođača susjednih naselja i usputnih prolaznika koji su se posebno interesovali kako da od njih nabave sjeme i da ih gaje na svojim imanjima. Tako je npr. proizvođač Mirko Martinović iz Bara Kraljskih, dao od svog sjemena prijateljima iz daleke Pive i okoline Foče, a onaj iz Rožaja svojim rođacima na Pešteru i oko Sjenice. To je i bio osnovni cilj postavljanja ovih ogleda, kako bi se pokazala prednost ispitivanih sorata nad starim domaćim i odomaćenim, i da im se sjeme što više proširi u proizvodnju. Takav rad se nastavlja i dalje iz godine u godinu.

Sve to svjedoči o tome da ovakvi ogledi u centrima proizvodnje krompira u Crnoj Gori i susjednim oblastima djeluju veoma propagandno i korisno. Oni utiču na širenje ispitivanih sorata, a time i na poboljšanje kvaliteta i proizvodnju ove za nas i dalje veoma značajne kulturne biljke.

Za unapređenje krompira u susjednim rejonima Crne Gore postoje danas dvije institucije - u Guči blizu Požege, prema sjeveroistočnom dijelu Crne Gore, i u Nevesinju, prema njenom sjeverozapadnom dijelu, susjednim rejonima Hercegovine i južnom Primorju. One danas rade pretežno na proizvodnji sjemena novih sorata, a sve se više ističe potreba njihovog daljeg razvoja i osposobljavanja do te mjere da bi mogli uticati na unapređivanje i proizvodnju krompira u ovoj oblasti, onoliko koliko to omogućavaju njene izuzetno povoljne prirodne geografsko-ekološke prilike.

Sudeći na osnovu rezultata ogleda tokom druge polovine 70-tih go

Tab. 1.

OŠLEDI SA KROKOTRUM - 1979. SORTA OŠTERA

Red. broj	Proizvođač	Selo, opština i m.n.v.	D a t u m i		Prijava	Dimenzije kornja		Težina 10 kornja u kg			
			Sednje	nicanija		vođenja	vođenja		debljina		
1.	Martinović	Bare Keajlske Kolašin 1020	16.5.	15.6.	1.9.	14.9.	440,00	11,1	6,7	4,4	3,0
2.	Rakočević Božidar	Driljenak Kolašin 960	9.5.	6.6.	30.8.	13.9.	380,00	8,5	6,4	4,6	2,2
3.	Medjedić Vuk	Gostilovna Mjokovac 780	20.4.	20.5.	1.9.	13.9.	530,00	9,4	6,8	4,6	3,5
4.	Jokić Radivoje	Prošćenje Mjokovac 760	10.4.				480,00	12,0	7,5	4,9	4,0
5.	Teđević Sait	Koljeno Rožaje 1030	18.5.	5.6.	10.9.	25.9.	440,00	10,8	6,3	4,8	3,0
6.	Kalač Adem	Kalaš Rožaje 1020	15.5.	10.6.	3.9.	20.9.	320,00	7,7	6,0	4,3	2,5
7.	Čirković Amir	Skid Plav 950	15.4.	20.5.	9.9.	20.9.	320,00	11,1	7,8	5,9	3,8
8.	Mražić Brajo	Guspijsko Polje Šušnje 390	11.5.	29.5.	8.9.	24.9.	450,00	12,9	7,6	4,9	4,0
5.	Veljković Veljko	Krnovo Nikšić 1400	19.5.	30.5.	1.10.	15.10.	250,00	11,3	6,8	5,4	3,0
10.	Šundić Vaso	Župa Nikšić 660	10.5.	10.6.	24.9.	1.10	400,00	10,3	7,2	4,9	3,0
11.	Vučetić Rade	Ervenica Pljevlja 800	10.6.				200,00	8,1	4,8	3,6	1,1
12.	Danjanović Veselin	Kosanića Pločinja 1300	20.4.	22.5.	25.9.	1.10.	450,00	11,0	7,2	4,4	3,0
13.	Kaslića Branišlav	Virak Zabljak 1500	16.5.	10.6.	1.10.	11.10.	180,00	10,8	6,3	4,3	3,3
14.	Kovačević Danilo	Kovačica Dolina Zabljak 1500	10.5.	10.6.	24.9.	1.10	330,00	9,7	6,6	5,0	3,0
			23.5.	15.6.	29.9.	6.10.	125,00	7,3	4,0	3,5	1,5
			16.5.	10.6.	1.10.	11.10.	400,00	9,5	6,7	4,5	3,5
			23.5.	15.6.	29.9.	6.10.	270,00	6,6	5,5	3,1	1,5
			9.5.	6.6.	28.9.	4.10.	550,00	11,1	7,9	4,6	3,5
							260,00	5,9	4,5	3,3	1,5
							400,00	10,5	7,5	4,8	3,5
							110,00	7,3	4,0	3,5	1,1
							520,00	14,3	8,6	6,1	4,0
							110,00	7,3	4,4	3,5	1,0

Tab. 2

OGLED SA KROMPIROM - 1980. godine ušvara

Red. broj	Proizvođač Selo, opština i m.n.v.	D A T U M I				Priros u mo/ha	Dimenzija krtola		Težina 10 krtola u kg	
		Sadnje	Nicanja	žetva	Vadjenja		Đužina	Širina		Debljina
1.	Martirović Mirko	20.5.	20.6.	2.10.	10.10.	308,00 200,00	6,9 6,9	4,6 4,7	3,2 3,6	2,300 2,100
2.	Rakočević Božidar	15.5.	15.6.	29.9.	8.10.	360,00 280,00	7,7 6,9	5,2 4,7	3,8 3,5	2,400 1,800
3.	Medojević Vuk	20.4.	20.5.	1.10.	8.10.	432,00 250,00	9,2 7,5	6,3 6,0	4,2 4,4	3,400 2,600
4.	Jokić Obrad	18.4.	6.5.	1.10.	9.10.	320,00 N i j e	8,2	5,8	3,7	2,600
5.	Dedeić Sait	26.5.	20.6.	3.10.	16.10.	308,00 N i j e	6,6	4,6	3,6	2,200
6.	Kalač Adem	1.5.	30.5.	20.9.	26.9.	375,00 N i j e	9,8	6,7	4,8	4,000
7.	Čirković Amir	26.5.	15.6.	17.9.	20.9.	330,00	8,6	5,6	4,1	2,700
8.	Mrkalić Brano	5.5.	1.6.	10.10	19.10.	360,00 N i j e	7,7	5,6	4,3	2,900
9.	Vujković Veljko	25.5.	10.6.	25.9.	3.10.	357,15 160,00	8,7 4,8	5,5 3,7	3,7 2,3	3,000 1,000
10.	Šundić Vaso	15.5.	5.6.	1.10.	10.10	350,00 120,00	8,3 5,7	5,6 3,8	3,7 2,5	2,100 1,000
11.	Vučetić Rade	6.5.	25.5.	28.8.	7.9.	418,00 101,00	7,5 5,5	5,4 3,9	3,9 2,6	2,400 1,000
12.	Damjanović Veselin	18.5.	5.6.	28.9.	5.10.	330,00 N i j e	9,3	5,8	3,6	2,800
13.	Kasalica Branislav	1.6.	12.6.	5.10.	12.10.	391,00 N i j e	8,6	5,8	3,7	2,700
14.	Kovačević Danilo	9.6.	25.6.	15.10.	22.10.	428,00 N i j e	9,6	6,1	4,0	3,000

dina, može se kazati da su gotovo sve ispitivane sorte bile znatno rodnije i kvalitetnije od starih domaćih sorata i odlika, iako su neke bile manje ili više osjetljive na konkretne prilike i uslove proizvodnje. Isticale su se ranostasnošću: u Pljevljima - *Patrones, Desirée, Eba, Barka i Maja*; na Jecerima - *Patrones, Marijke, Emergo, Blanka, Maja, Vokal i Avanti*, i u proizvodno-demonstrativnim ogledima - *Ostara. Stoga su te sorte tada i preporučivane za gajenje u brdsko-planinskoj oblasti Crne Gore. Danas pak se, na osnovu rezultata oglada 80-tih godina, preporučuju: rane - Resy, Vesna, Yearla, Ostara i Ranka; srednje rane - Cenebek, Urgenta, Jelica, Dragačevka i Planinka, i kasne - Desirée i Cvjetnik. Prirodno, rane sorte se gaje u Primorju i u dolinama rijeka Jadranskog sliva, srednje rane na zemljištima i položajima do oko 600 m n.v., i kasne na višim brdsko-planinskim zaravnima.*

Imajući u vidu neka trajnija zapažanja i uopštavanja o rezultatima rada na unapređenju krompira u Crnoj Gori tokom pedesetogodišnjeg poslijeratnog razdoblja, dobija se utisak da danas u proizvodnji i na tržištu Crne Gore nema više starih malo produktivnih i nedovoljno kvalitetnih odlika i sorata ove biljke. Sve su one sasvim iščezle iz proizvodnje, a zamijenile su ih nove visokorodne kvalitetne sorte, koje se neprekidno i dalje šire u sve rejone gajenja krompira, sadnjom zdravoga kvalitetnog sjemena i uz primjenu poboljšane, a nerijetko i optimalne agrotehnike. Taj stepen unapređivanja ove danas značajne ratarske biljke odista smatramo velikim uspjehom u oblasti proizvodnje i oplemenjivanja ratarskog bilja.

Smatramo da je još jedanput potrebno istaći osobite geografsko-ekološke pogodnosti i prednosti naše brdsko-planinske kraške oblasti i njenog neposrednog zaleđa za proizvodnju krompira za sjeme, prirodnom sadnjom u proljeće, - ne samo za domaće potrebe, nego i za potrebe nekih susjednih balkanskih i mediteranskih oblasti i zemalja, koje takve prirodne pogodnosti nemaju.

Prednosti ove oblasti za tu proizvodnju su višestране. One se prije svega ispoljavaju u tome što se nalazimo u krajnjoj južnoj zoni, izvan glavnih evropskih centara proizvodnje krompira za sjeme, koja se karakteriše trajanjem i intenzitetom sunčane svjetlosti i malom oblačnošću u toku vegetacije, što sa svoje strane pojačava intenzitet asimilacije ugljendioksida i obrazovanje organske materije, a ujedno i ubrzava sazrijevanje biljaka, što se sve direktno odražava pozitivno na kvalitet proizvedenoga sjemena. Ovo je oblast jedinstvenog punog vegetacionog perioda sa povoljnom klimom za rast i razvoj srednje kasnih i kasnih odlika i sorata.

Pored toga će podaci o osobinama krompira za sjeme, proizvedenog u jednom rejonu mediteranske oblasti sa neposrednim uticajem semi-

aridne mediteranske klime i specifičnom prirodnom polupustinjskom i listopadnom vegetacijom, na tolikoj udaljenosti i u drukčijim agro-ekološkim prilikama od onih u centru njihovog nastanka, diferencijacije oblika i areala, predstavljati prilog upoznavanju svojstava novih sorata, koja mogu biti dragocjena u daljem radu na njegovom unapređenju.

S druge strane, ova se oblast nalazi nedaleko od mora i zemalja i oblasti niske nadmorske visine, suve klime i visoke temperature u toku vegetacije, u kojima se zbog toga ne može proizvoditi valjano sjeme krompira prirodnom sadnjom u proljeće. Stoga su te zemlje u oblasti prinudene danas da to sjeme dobivaju morskim putem iz dalekih sjeverno-i zapadno - evropskih zemalja koje zbog nedovoljno povoljnih prirodnih uslova za njegovu proizvodnju, nije tako dobrog kvaliteta.

Uz to, brdsko-planinska oblast naše litoralne zone obiluje najvećom količinom vodenog taloga u Evropi, koja nastaje usljed toga što se tople i vlažne vazdušne struje, dolazeći s mora, sudaraju sa planinskim vijencima, od kojih se odbijaju u više slojeve atmosfere, gdje se kondenzuju i padaju u obliku kiša, dobrim dijelom i tokom vegetacije, kada obezbjeđuju optimalne uslove za rast i razvoj biljaka i proizvodnju kvalitetnog i zdravog krompira za sjeme.

U geografsko-ekološkom pogledu ova oblast je nedovoljno ujednačena. Ispresijecana je od sjeverozapada ka jugoistoku nizom paralelnih planinskih vijenaca, koji je dijele na nekoliko uskih podužih zona - kraških polja i visoravni, okruženih tim vijencima, u kojima klima, uslovljena daljinom mora, orografijom i visinom, varira od miješane, sa jače ili slabije izraženim uticajem Primorja, do planinske i kontinentalne. S druge strane je izdijeljena na nejednake djelove, dolinama rijeka primorskog sliva, kratkog toka i bogatih vodom, koje dobro povezuju primorsku zonu sa poljima i visoravnima u zaleđu - u kojima se time stvaraju veoma povoljni prirodni uslovi za razvoj i unapređenje nekih grana biljne i stočarske proizvodnje.

Sve ove, kratko izložene, posebno prirodne pogodnosti ove oblasti za proizvodnju krompira za sjeme, ukazuju na to da bi za dogledno vrijeme trebalo u kraškim poljima i na brdsko-planinskim zaravnima Jugoslovenske litoralne zone i njenog neposrednog zaleđa organizovati, savremeno opremiti i osposobiti jednu naučno-istraživačku instituciju sa urednim potrebnim površinama odgovarajućeg zemljišta za ogledne i proizvodnju krompira za sjeme - kako za domaće potrebe tako i za potrebe nekih susjednih balkanskih i mediteranskih, pa čak i bliskoistočnih primorskih oblasti i zemalja koje, za gajenje i proizvodnju zdravog i kvalitetnog krompira za sjeme, tako povoljne geografsko-ekološke prilike i pogodnosti nemaju.

Jedna takva institucija obezbjeđivala bi proizvodnju krompira za

sjeme za navedene zemlje, čiji bi prevoz do proizvođača bio znatno brži, lakši i jeftiniji od današnjeg. Rad te institucije ne samo što bi uticao na unapređivanje krompira u tim oblastima i zemljama, nego bi i vidno doprinio ugledu nauke i struke ove naše prostrane brdsko-planinske oblasti (i zemlje), za koju je svojevremeno lord Bajron kazao da se nigdje tako divno nijesu sreli najbistrije more na svijetu i njegovo neposredno brdsko-planinsko zaleđe kao na Crnogorskom primorju.

LITERATURA

- Gračanin M.: *Pedologija III. Sistematika tala*. Zagreb, 1951.
Grlica za 1835., Cetinje
Kapičić Hamdija: *Kultura krompira u Crnoj Gori*. Istorijski zapisi br. 1-2/1958. Cetinje
Karadžić Vuk: *Crna Gora i Boka Kotorska*, 1837.
Kvakan P.: O razdvojenoj vegetacionoj proizvodnji krompira. „Biljna proizvodnja”, br. 3, Zagreb, 1950.
Kvakan P.: *Okopavine*. Krompir, Zagreb 1951.
Kvakan P.: *O ljetnoj sadnji krompira*. Biljna proizvodnja, br. 1, Zagreb, 1959.
Medaković Milorad: *Povjesnica Crne Gore*. Zemun. 1850.
Mohaček i Vitasović: *O unapređenju proizvodnje sjemenskog krompira*. Agronomski glasnik br. 5., Zagreb, 1953.
Pavićević Lj.: *Prilog poznavaju kulture krompira u oblasti Katunske nahije*. „Naša poljoprivreda i šumarstvo”, br.3-4/1959, Titograd.
Pavićević Lj.: *Ogledi sa krompirom u planinskom rejonu Crne Gore 1975-1980*. „Poljoprivreda i šumarstvo” br. 3/1980. Titograd.
Pavićević Lj.: *Proizvodni rejon krompira u Crnoj Gori*. „Poljoprivredni informator”, 1957., Zagreb.
Pavićević N.: *Buavice*. Beograd, 1956.
Cvijić J.: *Geomorfologija*. Knjiga I, Beograd, 1924.
Todorović D.: *Opšte ratarstvo*. Zemljodjelstvo. Beograd, 1955.

*UN BREF APERCU SUR LA CULTURE DE POMME DE
TERRE EN MONTENEGRO*

par
Dr Ljubo PAVIĆEVIĆ
Institut d'Agriculture, Titograd

RESUMÉ

La culture de pomme de terre en Montenegro, depuis son introduction au cours de la dernière décennie du 18e siècle jusqu'aujourd'hui, est présentée. On propose, entre autre, la formation d'une institution correspondante dans la partie montagneuse de la Yougoslavie pour l'avancement de cette culture importante et la production des semences nécessaires pour notre pays et les pays voisins méditerranéens.